

SOLUȚII PRIVIND EVITAREA UNOR CONTROVERSE ȘI PARADOXURI CE ȚIN DE ABORDAREA UNITĂȚILOR LIMBII ÎN PROCESUL DE CERCETARE ȘI PREDARE

Vasile BOTNARCIUC

Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Le domaine de la syntaxe englobe quatre éléments essentiels: la partie de l'énoncé, le groupe de mots, l'énoncé et la phrase. On essaie de délimiter ces catégories linguistiques, car dans la plupart des grammaires de la langue roumaine il n'existe pas de définition claire en ce qui concerne les termes abordés dans notre étude. On analyse toutes les parties d'une phrase ou d'un énoncé sous l'aspect formel et sémantique, on définit tous les types des structures générées par le groupement de mots.

Se consideră, și pe bună dreptate, că, nimerind în procesul didactic, orice știință, afară de faptul că îmbogățește cunoștințele celui instruit cu date, cu informații valoroase din domeniul dat, contribuie la dezvoltarea gândirii logice a acestuia. Știința limbii nu numai că nu face excepție în această privință, ci s-ar cuveni să ocupe un loc de frunte, dat fiind că logica drept știință a luat ființă anume pe baza limbii și imixtiunea logicii în știința limbii, mai ales în gramatică, se face simțită și acum. În cele ce urmează, ne propunem să urmărim în ce măsură sunt respectate rigorile elementare ale logicii în procesul de predare a limbii sau, mai corect, a științei limbii. De fapt, ne vom referi nu la logica formală ca știință, scopul propus fiind mult mai modest: să vedem cum se respectă „logica naturală a conștiinței” [1, p.204] în expunerea materialului ce urmează a fi predat.

Deoarece manualele de limbă pentru școlile de toate gradele se elaborează pe baza tratatelor teoretice de referință, anume de la ele vom porni. Cele mai recente de care dispunem și în care gândirea tradițională și-a găsit expresie pleneră sunt: *Gramatica pentru toți* (1997) semnată de Mioara Avram și *Gramatica uzuală a limbii române* (2001) elaborată de un grup de cercetători de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei.

Tema fiind mult prea largă, o vom îngusta, limitându-ne doar la sintaxa limbii române, a cărei unitate fundamentală este considerată **propoziția**. „Ea este, – ne asigură cercetătoarea Mioara Avram, – cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare sau, altfel spus, care poate alcătui singură o comunicare” [2].

Paralel cu propoziția, „uneori se folosește termenul **enunț** ca termen supraordonat și nedistinct pentru propoziție (independentă) și pentru frază” [3].

Altă unitate a sintaxei este fraza, despre care prof. M.Avram ne comunică următoarele: „Unitatea sintactică superioară propoziției, întrucât este constituită din cel puțin două propoziții, este **fraza**, care este totdeauna de sine stătătoare. Caracterizarea frazei, continuă autoarea, drept o unitate superioară propoziției sau de grad mai mare decât ea se referă exclusiv la organizarea sau structura acestor unități sintactice, fraza fiind o comunicare cu structura mai complexă decât propoziția tocmai pentru că ea este o îmbinare de două sau mai multe propoziții” [4].

Se disting în sintaxă și unități mai mici decât propoziția. Despre ele prof. M.Avram spune următoarele: „Unitățile sintactice inferioare propoziției sunt îmbinările de cuvinte sau grupul de cuvinte și partea de propoziție; ambele sunt lipsite de predicăție, nu pot apărea niciodată de sine stătătoare și nu pot constitui unități de comunicare decât prin încadrarea într-o propoziție. **Îmbinarea (sau grupul) de cuvinte** (pentru care se folosește și termenul **sintagmă**) este un constituent al propoziției alcătuit din cel puțin două cuvinte cu sens lexical deplin și reprezentând cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic (**producția, locală**)”. În continuare se subliniază că „partea de propoziție este un constituent al propoziției alcătuit dintr-un singur cuvânt cu sens lexical deplin (**producția, locală**) sau dintr-un cuvânt de acest fel și unul ajutător (**de la începutul, în mod**): ea reprezintă cea mai mică unitate sintactică, în interiorul căreia nu se stabilește un raport sintactic, dar care se află în raporturi sintactice cu alte unități (părți de propoziție)” [5].

Prin urmare, în conformitate cu punctul de vedere oficial, explicitat în termeni foarte clari de M.Avram, compartimentul limbii denumit **sintaxă** este compus din următoarele **patru** elemente: **partea de propoziție**,

îmbinarea de cuvinte, propoziția și fraza, pentru care se folosesc șapte termeni: **parte de propoziție, îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă, propoziție, enunț, frază**.

Deși nu la fel de explicit și cu atâta claritate, *Gramatica uzuală* în principiu se solidarizează cu *Gramatica pentru toți*. Astfel chiar de la bun început se menționează că printre unitățile de bază ale limbii se numără „sintagmele (grupurile de cuvinte) și propozițiile care se prezintă ca „entități materiale care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț” [6], iar mai apoi aflăm că „sintaxa are sarcina de a delimita propoziția, care devine unitate a actului comunicativ datorită predicativității, de o îmbinare obișnuită de cuvinte, care nu are statut de unitate comunicativă. A se compara: **a mânca plăcinte** (îmbinare de cuvinte) – **Mănâncă plăcinte** (propoziție) [7]. Autorii *Gramaticii uzuale* ne previn să nu confundăm **propoziția** cu **enunțul**: „Spre deosebire însă de propoziție, a cărei sens poate fi perceput fără context, înțelesul enunțului este legat de o situație comunicativă concretă, precizată de context”. Și în continuare se amintește că „Propozițiile, ca unități comunicative elementare, participând la formarea textului, se unesc în unități mai mari – fraze, între propozițiile constituente stabilindu-se raporturi semantico-funcționale de diferite feluri” [8]. Iar spre a spulbera orice iluzie în privința altor entități sintactice, la pagina 235 se spune categoric: „Unitățile de bază ale sintaxei sunt părțile de propoziție și părțile frazei”. **Sintagma, grupul de cuvinte, îmbinarea de cuvinte și enunțul** menționate pe parcurs ca unități sintactice în această formulare generalizatoare, după cum vedem, nu și-au găsit loc. Logica elementară ar cere, parcă, odată ce le consideri unități ale sintaxei, să le consacri un spațiu cât de mic, în prealabil clarificând care e termenul adecvat, ce merită să fie popularizat. Observația aceasta se referă mai ales la entitatea sintactică pentru care, bănuim, au fost rezervați tocmai trei termeni: **îmbinare de cuvinte, grup de cuvinte, sintagmă**. Ar fi meritat unele descifrări și perechea de termeni: **enunț /propoziție**, cu atât mai mult, cu cât în lingvistica actuală s-au făcut delimitări și precizări principiale în privința lor. Ambele lucrări citate trec cu ușurință peste aceste cerințe elementare, iar în *Gramatica uzuală* se comite o confuzie regretabilă a enunțului cu propoziția. Cităm: „Cuvintele în fluxul vorbirii nu apar izolat, ci în anumite îmbinări, legătura lor păstrându-se și atunci când o replică dintr-un dialog, de exemplu, este prezentată printr-un singur element lexical. Chiar și în cazul acesta unitatea lexicală dată este legată, semantic și gramatical, de enunț în genere. Astfel, într-un dialog ca: – **Când va veni Vasile?** – **Mâine**, prin replica-răspuns (mâine) se subînțelege o întrebare propoziție (**Vasile va veni mâine**), în care adverbul în cauză (**mâine**) este legat de celelalte elemente ale enunțului, în particular, de verbul **a veni**, indicând timpul realizării acțiunii” [9]. Pe de o parte, structura **Vasile va veni mâine** este considerată propoziție, iar pe de alta, adverbul **mâine** e legat de celelalte elemente ale enunțului, în particular, de verbul **a veni**. Cu alte cuvinte, **Vasile va veni mâine** este o dată propoziție, o dată enunț. **Și laie, și bălaie în același timp!**

Să vedem acum cum sunt tratate celelalte elemente ale sintaxei. Mai întâi să clarificăm un lucru simplu de tot, dar de o importanță principală: ce prezintă unitățile sintactice menționate – entități concrete sau abstracte, empirice sau raționale? Răspunsul e categoric și nu admite nici umbră de îndoială: „Părțile de propoziție sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte din alcătuința unei propoziții care constituie unități sintactice identificate după funcția îndeplinită în propoziție” [10]. O afirmație similară găsim și în *Gramatica uzuală* în care se consideră că una dintre sarcinile sintaxei o constituie analiza și stabilirea legăturilor dintre cuvinte sub aspect formal și semantic, descrierea tipurilor de structuri obținute prin îmbinarea cuvintelor”. Și ceva mai jos: „Sintaxa stabilește condițiile în care șirul de logoforme devine propoziție” [11]. Totodată, mai putem afla că propoziția este alcătuită din cinci părți de propoziție: „subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul și complementul” [12].

Să le luăm pe rând: a) cuvintele, sintagmele (grupurile de cuvinte, îmbinările de cuvinte) și propozițiile sunt entități materiale, sesizabile cu organele de simț; b) atât îmbinările de cuvinte, cât și propozițiile sunt alcătuite din cuvinte (mai corect, din logoforme); c) Totodată, propoziția se consideră că e alcătuită din părți de propoziție, care sunt „cuvinte sau grupuri de cuvinte... care constituie unități sintactice identificate după funcțiunea îndeplinită în propoziție” [13] și se numesc: subiect, predicat, atribut, complement etc.

Dacă în toate cazurile menționate avem de a face cu entități materiale, sesizabile, care este rațiunea de a fi a acestei jonglării terminologice: cuvânt, parte de propoziție, subiect (predicat etc.)? Să încercăm a căuta răspunsul în paragrafele consacrate părților de propoziție.

Astfel, „subiectul este partea principală de propoziție care arată cine săvârșește acțiunea exprimată de un predicat verbal activ” [14] sau „subiectul este partea principală a propoziției care desemnează obiectul despre care se comunică ceva prin intermediul predicatului” [15]. Într-un exemplu ca **Mama spală copilul** este con-

comitent entitatea **mama** logoformă, parte de propoziție și subiect, entitatea **copilul**, la fel, este concomitent logoformă, parte de propoziție și complement. Deci, ambele țin de nivelul concretului, a empiricului, sesizabilului. Rămâne neclar atunci de ce subiectul, la fel ca și celelalte părți de propoziție, toate entități concrete, trebuie să se exprime prin ceva tot concret? De exemplu, „subiectul se exprimă printr-un substantiv sau orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv” [16]; „Predicatul verbal propriu-zis este cel exprimat printr-un verb sau locuțiune verbală” [17].

De reținut: dacă în exemplul de mai sus **subiectul** este **exprimat prin logoforma mama**, rezultă că ele nu-s de același rang? Și atunci se cere o altă întrebare: **părțile de propoziție și subiectul, predicatul, complementul, atributul** etc. sunt elemente ale limbii care s-ar bucura de același statut onomasiologic ca și cuvintele (logoforme)? Obiectele denumite de ele pot fi văzute, pipăite, sesizate etc.?

Rezultă că da, deoarece „părțile de propoziție sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte” și „ele sunt următoarele cinci: subiectul, predicatul, elementul predicativ suplimentar, atributul și complementul” [18]. Să revenim la exemplul nostru. **Logoforma mama** denumește o femeie considerată în raport cu copilul ei; **partea de propoziție** denumește un segment din enunțul **Mama spală copilul**. Da ce denumește **subiectul, predicatul** etc.? Nimic! Subiectul, predicatul etc. se exprimă doar. Se exprimă prin logoforme, prin părți de vorbire. Deci, între logoforme și parte de propoziție, pe de o parte, și subiect, predicat etc., pe de alta, există o deosebire tranșantă. Dar în ce constă ea nu se spune, de ea nici nu se vorbește! Ce e drept, în *Gramatica pentru toți* se menționează că părțile de propoziție se identifică după funcțiunea lor în propoziție și din punctul acesta de vedere s-ar identifica cu subiectul, cu predicatul etc. Să apelăm la câteva exemple: *Copilul doarme, Pavel scrie, Mămica cântă*. Sub aspectul funcțiunii logoformele **copilul, Pavel, mămica** se deosebesc categoric, la fel ca și logoformele **doarme, scrie, cântă**. E cu desăvârșire neclar de ce logoformele din prima categorie trebuie să se numească Subiect, iar cele din a doua – Predicat? De unde și cum au apărut aceste entități cu numele de P, S, Cd, A, Cind, CCl etc.?

Subiectul, predicatul etc. sunt categorii gramaticale, abstracții științifice, deduse de specialiști pentru a denumi cu totul alte realități decât, așa cum am văzut în cazul subiectului, „să desemneze obiectul despre care se comunică”? Dar să mergem mai departe. Deci, admitând că S, P, A, Cd etc. sunt **abstracții** și, în același timp, sunt **părți de propoziție**, suntem forțați să recunoaștem că și **propoziția** este o **abstracție**, deoarece dacă o entitate sintactică e alcătuită din abstracții, rezultă că și ea este o abstracție? Cu alte cuvinte, o structură ca **Mama spală copilul** nu poate fi considerată propoziție, deoarece ea este o entitate concretă, sesizabilă, empirică; ea este forma de exprimare a propoziției, dacă admitem în continuare că **subiectul (S), predicatul (P)** etc. sunt părți de propoziție. Dacă s-ar fi dat dovadă de mai multă onestitate științifică și, respectiv, de mai puțină îndărătnicie, logica ar fi avut doar de câștigat. Răspunsul temeinic fundamentat îl găsim în monografia prof. I.Ețcu și într-o serie de studii semnate de dânsul și discipolii lui.

Să revenim iar la părțile de propoziție. Subiectul și predicatul sunt considerate principale, iar celelalte – secundare. Motivul e simplu: „Părțile principale sunt cele care constituie minimul necesar pentru existența unei propoziții și nucleul ei central de organizare” [19]. Deci, **principiul necesității, obligativității** este pus la baza ridicării unei așa-zise părți de propoziție în rang de parte principală. Dar cum ne vom descurca în cazurile în care vom avea de a face cu structuri de felul: **Soarele a intrat în nori, Furtuna a răsturnat un copac** și multe altele de acest fel. În virtutea cărei logici vom considera elementele **în nori, un copac** secundare?

Soluția a fost găsită, numai că de ea nu se ține cont. Se vede că e mai convenabil să repeți niște formulări depășite de timp și chiar penetrate de rugină decât să te conformezi unui spirit novator. Să admitem, așa cum a demonstrat prof. I.Ețcu, că sintaxologia, adică știința despre nivelul sintactic al limbii, se prezintă ca un sistem de sisteme și nu-l reprezintă un singur sistem, cel bimembru SP, și atunci lucrurile se limpezesc cu desăvârșire. Alături de sistemul SP, vom distinge sistemele SPCd, SPCind, SPCl, SPCt etc., etc. [20].

Dacă în *Gramatica pentru toți* problema entității numită cu trei termeni e abandonată complet, *Gramatica uzuală* încearcă să formuleze unele precizări, fără a arăta, fie și în treacăt: **sintagma, îmbinarea de cuvinte** și **grupul de cuvinte** denumesc aceeași entitate sintactică sau țin de niveluri diferite. Îmbinarea de cuvinte, se subliniază în tratat, „reprezintă doar elemente, blocuri de construcție a unităților comunicative (propoziție, frază). E vorba de structuri de tipul: **a trăi la țară, cartea elevului, copilărie fericită, casa de sub deal, cârd de găște** etc.” [21]. Dar în paragrafele consacrate părților de propoziție, structurile de tipul celor citate sunt dizolvate în structura unităților comunicative. Să nu știe oare că **bloc**, conform DEX-ului, înseamnă: „1. *Bucată mare dintr-o materie solidă și grea, masă solidă dintr-o singură bucată*. 2. *Grămadă de lucruri considerate*

ca alcătuiind o masă unică” [22]. Deci, constituind o singură bucată în cadrul unității comunicative, alcătuiind o **masă unică**, îmbinarea de cuvinte se încadrează în structura așa-zisei propoziții cu o singură funcție. În afara enunțului îmbinarea poate și trebuie să fie analizată, deoarece ea, într-adevăr, reprezintă „cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic” [23].

Să vedem acum cum stau lucrurile cu fraza. Conform definiției, „faza este o unitate de sine stătătoare alcătuită din două sau mai multe propoziții” [24].

Cât privește fraza formată prin coordonare, afirmația ar putea să fie justă, în privința celor formate prin subordonare există multe semne de întrebare. Să revenim la definiția așa-zisei propoziții. E vorba de „cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare sau, altfel spus, poate constitui o singură comunicare” [25]. În exemple de felul: **Cine seamănă vânt culege furtună, Cine are bani bea și mănâncă** putem oare vorbi de existența a două așa-zise propoziții? În nici un caz! Nici una, nici alta nu pot constitui aparte unități de comunicare. Raportate la sisteme abstracte de care am vorbit mai sus, aceste exemple vădesc realizarea în primul caz a sistemului propozițional trimembru **SPCd**, iar în al doilea – a sistemului bimembru – **SP**.

Dacă s-ar face abstracție de ambițiile sintaxologilor ce împărtășesc conceptul tradițional, lesne s-ar putea observa că așa-zisele subordonate, întocmai ca și îmbinările de cuvinte, realizează o singură funcție propozițională, funcția ei de bază devenind cea nominativă.

Dacă ar fi să rezumăm cele de mai sus, concluzia ar suna în felul următor: teoria sintactică oficială, expusă în tratate cu mare autoritate și promovată în manualele pentru școlile de toate gradele, este greșită din punct de vedere metodologic. Toate controversele, toate paradoxurile cu care se confruntă profesorul în procesul de predare a materiei de sintaxă ar dispărea de la sine, dacă s-ar conștientiza necesitatea delimitării realităților sesizabile, empirice, ontice de cele abstracte, raționale, gnostice și dacă acest principiu **s-ar aplica consecvent** atât în procesul de analiză sintactică, cât și în cel de sinteză sintactică. Și atunci ar deveni limpede necesitatea a două serii de termeni sintactici: o serie de termeni pentru denumirea entităților concrete, sesizabile, cu care operează orice vorbitor de română, iar o altă serie – pentru denumirea entităților abstracte, teoretice, care au fost deduse de savanți și cu care se operează doar în procesul de studiere și predare a materiei de sintaxă. Cu atât mai mult, cu cât termeni, după cum s-a văzut, sunt destui. Rămâne doar să fie specificată sfera de utilizare a lor. Urmând exemplul prof. I.Ețcu, care a tras o brazdă adâncă în acest domeniu, vom admite că sintaxa, adică nivelul sintactic realmente existent în limbă, este reprezentată printr-o serie de unități, de entități, pentru denumirea cărora se propun termenii, denumirile: **îmbinare de cuvinte, enunț (simplu și complex), parte a îmbinării de cuvinte și parte a enunțului**. Iar știința despre această sintaxă, adică **sintaxologia**, este reprezentată printr-o serie de categorii abstracte, care reflectă esența unor clase de entități concrete omogene, din punct de vedere structural, semantic și funcțional, pentru denumirea cărora se propun termenii: pentru clasa de îmbinări de cuvinte – **sintagmă**; pentru clasa parte a îmbinării de cuvinte – **parte a sintagmei**; pentru clasa de enunțuri (simple și complexe) – **propoziție**; pentru clasa parte a enunțului – **parte a propoziției**.

În felul acesta, predarea sintaxei poate deveni un mijloc eficient de dezvoltare și disciplinare a gândirii logice, iar controversele și paradoxurile cu care se confruntă astăzi profesorul de limbă română ar deveni apanajul arhivei științelor.

Referințe:

1. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. - Москва-Ленинград, 1935.
2. Avram Mioara. Gramatica pentru toți. - București, 1997, p.299.
3. Ibidem.
4. Ibidem, p.300.
5. Ibidem.
6. Gramatica uzuală a limbii române. - Chișinău: Litera, 2000, p.6.
7. Ibidem, p.219.
8. Ibidem, p.220.
9. Ibidem, p.235.
10. Avram Mioara. Op. cit., p.321.
11. Gramatica uzuală a limbii române, p.219.
12. Avram Mioara. Op. cit., p.321; Gramatica uzuală a limbii române, p.237.
13. Avram Mioara. Op. cit., p.321; Gramatica uzuală a limbii române, p.237-238.
14. Avram Mioara. Op. cit., p.326.

15. Gramatica uzuală a limbii române, p.238.
16. A se vedea: Avram Mioara. Op. cit., p.328; la fel: Gramatica uzuală a limbii române, p.238.
17. Avram Mioara. Op.cit., p.331.
18. Ibidem, p.321.
19. Avram Mioara. Op. cit., p.321; a se vedea și: Gramatica uzuală a limbii române, p.237.
20. Ețcu I. Tipologia propozițiilor în limba moldovenească. - Chișinău, 1979; Idem. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în syntaxologie. - Chișinău, 2000; Idem. Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție // RLȘL. - 1995. - Nr.3.
21. Gramatica uzuală a limbii române, p.219.
22. DEX. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.103.
23. A se vedea și lucrarea: Dîrul A. Categoriile gramaticale din perspectiva unităților limbii de diferite nivele. - Chișinău, 2005, p.6-130.
24. Avram Mioara. Gramatica pentru toți, p. 401; a se vedea de asemenea: Gramatica uzuală..., p. 287.
25. Avram Mioara. Op. cit., p.299.

Prezentat la 03.05.2007